

"Цар схизматиків"

(До питання про роль Мелхиседека Значко-Яворського у подіях 1768 р.)

Оповита легендами і переказами постать ігумена Мотронинського монастиря Мелхиседека Значко-Яворського здавна привертала увагу істориків гайдамацького руху в Україні. На сторінках праць таких його дослідників як Д.Л.Мордовець (Мордовцев), Ф.Г.Лебединцев та інших дореволюційних авторів, Мелхиседек постає пристрасним полемістом, агітатором й фанатичним оборонцем православ'я, чия діяльність буцім-то і спричинила масовий народний рух 1768 р., відомий під назвою Коліївщини. Така оцінка ролі Мелхиседека відтоді твердо усталилася у науковій літературі, набула популярності в історичній романістиці, що змальовує його головним ідеологом й організатором цих подій. Почасти ця історіографічна традиція збереглася до наших днів. Проте, наскільки вона адекватно відбиває історичні реалії 60-х років XVIII ст.?

Старший син лубенського полкового осавула Карпа Значко-Яворського - Матвій, постригся у ченці Троїцького Мотронинського монастиря під іменем Мелхиседека у 1745 р. Своїм природним розумом, освіченістю, яку здобув у Київській академії він помітно вирізнявся з-поміж інших монастирських ченців. Либонь саме тому його послідовно обирають скарбником, намісником і, зрештою, у 1753 р. - ігуменом-настоятелем цієї монастирської обителі. Невдовзі на Мелхиседека звернув увагу переяславський єпископ Гервасій Лінцевський (1757-1769 рр.), довіривши йому у вересні 1761 р. право опікуватися церквами й монастирями, що знаходилися на правобережній (польській) частині території його єпархії. Відтоді й розгортається діяльність Мелхиседека, спрямована на оборону православ'я: "исторгнуть его из зубов униатских". Проповіді Мелхиседека знаходили відгук серед населення Правобережної України. Пробуджувалась релігійна свідомість народу, дедалі частіше лунали вимоги про поставлення в церквах Правобережжя православних священників. Все це не могло не викликати відповідної реакції з боку місцевих католиків та уніатів.

Наштовхнувшись на опір останніх Мелхиседек вирушив у 1765 р. до Петербургу. Там йому вдалося зацікавити Синод і домогтися побачення у цій справі з самою імператрицею Катериною. Повернувшись на Україну, Мелхиседек з подвійною енергією береться за справу оборони православ'я. Невдовзі, подібно до інших православних проповідників на Правобережжі він зазнав гоніння. 1766 р. його було таємно схоплено уніатами й запроторено до в'язниці. Мелхиседеку пощастило уникнути розправи, порятувавшись втечею. Ненаважуючись, після цього повернутися до Мотронинського монастиря, він перебирається на мешкання до Переяслава, де продовжував свою пропагандистську діяльність.

Тим часом, спричинені нею релігійні хвилювання на Правобережній Україні переростають у могутній національно-визвольний рух. Немає потреби у переказі перебігу тих подій. Зауважимо тільки, що безпосередньої участі в них Мелхиседек не брав. Не міг він на них вплинути і своїм пристрасним словом. У своїх посланнях він закликав стати на законний шлях захисту православ'я: "Наше дело судом доходить да терпением". Звертаючись, наприклад, до мешканців Черкас і Сміли у 1768 р. він застерігав їх від участі у збройній боротьбі: *"Ховайтесь, утѣкайте, ежели хто вас гонить, или хочеть взяти, а до гайдамаков помянутых не приставайте"* (Підкреслено нами - Авт.). Подібні мотиви простежуються і у його посланні до ченців Мотронинського монастиря: "пусть весь свет знает, что вы не гайдамаки, не злодес, не разбойники и чужой крови не проливаете". Отже не доводиться говорити про Мелхиседека, як головного організатора й ідеологічного керманіча народного руху 1768 р.

Підтверджують сказане матеріали архівних джерел, опубліковані на сторінках "Киевской старины" Володимиром Пархоменком у 1905 р. З них випливає, що Мелхиседек був здивований і наляканий розвитком подій 1768 р. Цікаво, що зібраних владою матеріалів для притягнення Мелхиседека до відповідальності, виявилось недостатньо. Відтак, він і не був підданий суду.

Мелхиседек більше не повернувся на Правобережну Україну. Деякий час він залишається настоятелем Михайлівського монастиря у Переяславі, а з 1771 р. обирається на посаду кафедрального намісника і члена консисторії й, водночас, був ігуменом Видубицького монастиря у Києві. Пізніше він став архімандритом Лубенсь-

кого (1781 р.) і Глухівського Петропавлівського монастиря. Тут, у Глухові у 1809 р. він й помер.